Skup preporuka za poboljšanje politika i servisa namijenjenih mladima u riziku na Zapadnom Balkanu

Ova publikacija je pripremljena u okviru projekta „Osnaživanje mladih u riziku od socijalne isključenosti", koji sprovodi NVO Juventas i finansira Evropska komisija.Ova publikacija ne izražava nužno stavove Evropske unije.

Skup preporuka za poboljšanje politika i servisa namijenjenih mladima u riziku na Zapadnom Balkanu

NGO Juventas
Omladinskih brigada
81000 Podgorica
Crna Gora

Izdavač: NGO Juventas
Podgorica, 2018.

Izrada publikacije podržana je od strane Evropske unije kroz projekat „Mladi u riziku od socijalne isključenosti". Evropska unija ne dijeli nužno stavove iznesene u ovoj publikaciji.

Projekat je kofinansiran od strane Ministarstva javne uprave Vlade Crne Gore. Ministarstvo javne uprave ne dijeli nužno mišljenja i stavove iznesene u ovoj publikaciji.

Evidentno je da mladi u regionu nisu dovoljno integrisani u sisteme odlučivanja, da su u teškoj socio-ekonomskoj situaciji, da žive u državama u kojima nije do kraja uspostavljena vladavina prava,te da su stoga u povećanom riziku od socijalne isključenosti. Ovome u prilog govore podaci o visokoj stopi nezaposlenosti, niskoj stopi aktivnosti mladih na tržištu rada, neusklađenosti obrazovanja sa potrebama tržišta rada, neadekvatnoj socijalnoj zaštiti, niskom društvenom aktivizmu i participaciji, te opštoj pravnoj nesigurnosti.

U okviru kategorije „mladih" nalaze se kategorije koje su u posebnom riziku od socijalnog isključivanja, a koje pored izazovnih faktora okruženja sa kojima se suočava opšta populacija mladih, karakterišu i dodatne opstruirajuće okolnosti u vezi sa konkretnom grupom, čime se povećava vjerovatnoća nastanka dugoročnog socijalnog isključivanja. Ti faktori mogu imati izvor u diskriminatornim obrascima zajednice u kojoj žive, nefunkcionalnom porodičnom okruženju, okolnostima odrastanja koje nisu usmjerene na razvoj, iskustvu upotrebe droga ili konflikta sa zakonom.

Grupa nevladinih organizacija koje imaju dugogodišnje iskustvo u pružanju podrške mladima u riziku od socijalne isključenosti, okupila se oko projekta koji ima za cilj da unaprijedi politike i prakse vladinih i nevladinih organizacija u odnosu na različite grupe mladih. Jedna od zajedničkih aktivnosti je regionalna studija o položaju mladih u riziku od socijalne isključenosti u državama Zapadnog Balkana. Pod pojmom „mladi u riziku", ovim projektom obuhvaćene su sledeće ciljne grupe: djeca i mladi koja su u sukobu sa zakonom, djeca i mladi koji koriste psihoaktivne supstance, djeca i mladi iz disfunkcionalnih porodica, djeca i mladi sa uličnim iskustvom, djeca i mladi Romi i mladi koji napuštaju formalno staranje.

Projektni tim je postavio tri osnovna cilja studije, a to su:

1. Ispitati kakav je položaj u društvu mladih u riziku kroz sistem socijalne zaštite, zdravstvene zaštite, obrazovanja, zaposlenosti i participacije i time identifikovati probleme ciljnih grupa I moguće uzroke istih.

2. Ispitati koji se servisi podrške i usluga nude mladima u riziku u cilju prevazilaženja problema i izlaska iz socijalne isključenosti.

3. Kreirati javno-praktične politike sa preporukama u cilju suzbijanja i sprečavanja socijalne isključenosti mladih u riziku.

Studija je dio projekta „Osnaživanje mladih u riziku od socijalne isključenosti", podržanog od strane Evropske unije, a koji se sprovodi na području Zapadnog Balkana u trajanju od 45 mjeseci, od januara 2016. do oktobra 2019. godine. Projektom koordinira NVO Juventas, a projektni partneri su ARSIS iz Albanije, Asocijacija Margina iz Bosne i Hercegovine, HOPS iz Makedonije, NGO Labyrinth sa Kosova, Prevent iz Srbije i SHL foundation iz Njemačke. Mreža pomenutih organizacija sprovodiće aktivnosti sa ciljem doprinosa aktivnom učešću u društvenim procesima mladih sa područja Zapadnog Balkana koji su u najvećem riziku od socijalne isključenosti.

Svi nalazi i preporuke predstavljeni u ovom sažetku su razvijeni nakon sprovedenog istraživanja, a

mogu se koristiti za promovisanje prava mladih ljudi u riziku, ali i kao osnova za razvoj poboljšanih politika, novih usluga, standarda za pružanje postojećih usluga koje nude nevladine organizacije, umrežavanje aktivnih institucija i organizacija i jačanje državnih institucionalnih kapaciteta.

Zemlje zapadnog Balkana, koje pripadaju grupi zemalja Srednje regije Svjetske banke, suočavaju se sa ograničenim resursima. Reforme sistema socijalne zaštite, zdravstvene zaštite, inkluzivnog obrazovanja, krivičnog postupka za maloljetnike i izvršenja krivičnih sankcija su u toku u svih šest zemalja. Obaveze omogućavanja podrške ciljnim grupama proizlaze iz ustava, zakona, međunarodnih standarda i konvencija. Ulaganja u usluge za ove grupe su dugoročno korisna za ove zemlje i, prije svega, neophodna. Tekući resursi se ne koriste pravilno. Djeci i mladima kojima prijeti socijalna isključenost nedostaje potrebna podrška. Postoji nekoliko identifikovanih razloga za to. Ne postoji adekvatan nadzor situacije, nema podataka o veličini populacija, njihovim potrebama i izazovima. U ogromnom broju podataka i njegovoj analizi, intervencije nisu uvijek prilagođene stvarnim okolnostima i potrebama. Ova situacija je posebno vidljiva u populaciji djece i mladih sa iskustvom u ulicama i djecom i mladima koji koriste droge. Nedostatak dodatne podrške u obrazovanju, nedostatak afirmativnih mjera u zapošljavanju i nedostatak psihosocijalne podrške za porodice su zajedničke odrednice za sve grupe kojima prijeti socijalna isključenost.

U gotovo svim oblastima ne postoji adekvatan i transparentan mehanizam ugovaranja socijalnih usluga između organizacija civilnog društva i vlada, ali i u mnogim zemljama Zapadnog Balkana, ne postoje protokoli o saradnji između OCD i vladinih organizacija u oblastima relevantnim za mlade u riziku. Postoji i vidljiv problem nedostatka umrežavanja između državnih aktera. Projektni tim je razvio niz preporuka za poboljšanje kvaliteta podrške svakoj grupi u riziku od socijalne isključenosti. Ovaj skup predstavlja samo glavne i zajedničke preporuke iz procesa pripreme ove studije. Pozivanje na međunarodne standarde dodato je nakon izrade preporuka. U nastavku možete naći glavne nalaze iz svih zemalja učesnica projekta, a zatim i konkretne preporuke.

Djeca i mladi koji su u sukobu sa zakonom

- Sistem prikupljanja podataka nije dovoljno razvijen. Samim tim, nedostaju analitički izvještaji o djeci i mladima koji su u sukobu sa zakonom. Ova populacija je prilično nevidljiva kreatorima politika. Nedostatak podataka predstavlja prepreku u kreiranju kvalitetnih servisa za ovu populaciju.
- Postoji ograničena podrška za upravljanje psiho-socijalnim i pravnim problemima, kao i upravljanje problemima u ponašanju tokom policijskog pritvora, sudske istrage i kažnjavanja. Ovi problemi dovode do veće stope recidivizma, nižeg povjerenja u institucije sistema i većeg stepena socijalne isključenosti i marginalizacije.
- Nedostaju programi za rehabilitaciju i socijalnu integraciju, dok su postojeći programi neadekvatni, što takođe vodi višem nivou recidivizma i socijalne isključenosti, kao i višim stopama prekida školovanja.

Djeca i mladi koji koriste psihoaktivne supstance

- Nedovoljno je razvijen sistem prikupljanja podataka o maloljetnicima koji koriste droge. Nevidljivost populacije dovodi do nedostatka adekvatnih politika i planiranih intervencija koje uzrokuju sistematsko odsustvo kvalitetnih usluga za stanovništvo.
- Postoji nedostatak tretmana i usluga podrške u javnom sektoru za maloljetnike koji koriste droge. Ovaj problem je rezultirao niskim stopama uspješno liječenih maloljetnika i većom stopom maloljetnika koji koriste drogu.
- Nedostaju programi podrške (smanjenje štete, psihosocijalna podrška, rehabilitacija, socijalna integracija) za maloljetnike, kao i neadekvatni programi za mlade u javnom i civilnom sektoru. To vodi ne samo višoj stopi maloljetnika koji koriste drogu, već i većem riziku od ugrožavanja zdravlja pojedinaca i javnosti.
- Evidentan je nedostatak političke volje za rješavanje potreba djece i mladih koji koriste droge. Nedostatak političke volje je jedno od glavnih ograničenja u procesu razvoja politika kvaliteta, kao i ograničeno finansiranje za pružaoce usluga, što znači ograničeno pružanje usluga.

Djeca i mladi iz disfunkcionalnih porodica

- Sistem prikupljanja podatak je nedovoljno razvijen. Ova populacija je nevidljiva što dovodi do nedostatka politika, planiranih intervencija i sprovedenih aktivnosti, što dalje vodi do smanjenog pristupa uslugama i, konačno, nezadovoljavanja specifičnih potreba ove ciljne grupe.
- Ova kategorija djece i omladine nije prepoznata u pravnim dokumentima, a ove porodice nisu podržane od strane javnih institucija. Ta činjenica uzrokuje otežan pristup socijalnoj zaštiti i time povećava rizik od upotrebe droga, kriminalnog ponašanja, beskućništva itd.
- Nedostaju programi podrške (psihosocijalna podrška, rehabilitacija, socijalna integracija) u civilnom i javnom sektoru koji, pored ostalih navedenih stvari, dovode i do veće stope napuštanja škole.
- Očigledan je nedostatak stručnosti među pružaocima usluga iz civilnog i javnog sektora što rezultira lošim kvalitetom pružanja usluga. Takođe postoji nizak nivo obuke za pružaoce usluga u ovoj oblasti.

Djeca i mladi sa uličnim iskustvom

- Sistem prikupljanja podataka nije dovoljno razvijen. Stanovništvo je nevidljivo što dovodi do nedostatka politika, planiranih intervencija i provedenih aktivnosti, što dalje dovodi do smanjenog pristupa uslugama i konačno, ne zadovoljavanja specifičnih potreba stanovništva.
- Zakonski i institucionalni okvir koji reguliše ovu oblast nije dovoljno razvijen. Ova populacija većinom nije prepoznata i ne postoje ainstitucije koje su zadužene za postupanje sa njima, osim u Albaniji. Osim toga, ne postoje strateški dokumenti koji se bave ovim pitanjem. To dovodi do izlaganja djece i mladih neposrednim rizicima i štetnim situacijama, dugoročnoj socijalnoj isključenosti i izuzetno nepovoljnim životnim uslovima.
- Nedostaju usluge kao što su skloništa, psihosocijalna podrška, programi obrazovanja, socijalne integracije, itd. To dovodi ne samo do socijalne isključenosti, već i do većeg rizika trgovine ljudima, seksualnog nasilja, nasilja i drugih oblika zlostavljanja, eksploatacije, zanemarivanje, upotreba droga itd.
- Nedostaju održiva rješenja za usluge koje se pružaju mladima bez krova nad glavom.

Djeca i mladi Romi

- Sistem prikupljanja podataka nije dovoljno razvijen što dovodi do poteškoća u daljem planiranju unapređenja socijalnih programa za romsku omladinu.
- Uspjeh programa koji imaju za cilj sprečavanje ranih brakova je ograničen. To dovodi do povećanja stope trudnoće u tinejdžerskoj dobi i ispisivanje iz škole. Nedostatak roditeljske odgovornosti ili nadležnosti može dovesti do situacije života na ulici ili zloupotrebe njihove djece.
- Postoji ograničen pristup uslugama za ovu populaciju: zdravlje, zapošljavanje, socijalna zaštita, itd. Lišavanje osnovnih usluga dovodi do nedostatka mogućnosti za lični razvoj, obrazovanje, stručno obrazovanje, zapošljavanje, preovlađujuće zdravstvene probleme, prevladavajuće rane brakove upotreba droga, siromaštvo, nezaposlenost, nedostatak formalnog obrazovanja, itd.
- Postoji nedostatak preventivnih programa vezanih za upotrebu droga i promociju zdravog načina života među ovom populacijom što dovodi do povećanja broja korisnika droga i povećanja obolijevanja od seksualno prenosivih bolesti među mladim Romima.

Mladi koji napuštaju formalno staranje

- Nedostaju podaci o ključnoj populaciji, posebno u dva postkonfliktna društva (Bosna i Hercegovina i Kosovo). Nedostatak podataka dovodi do nedostatka usluga i politika podrške, izloženosti neposrednim rizicima i štetnim situacijama.
- Programi podrške nijesu dovoljno prilagođeni potrebama mladih koji su bez roditeljskog staranja. Nakon napuštanja sistema institucionalnog staranja, mladi često ostaju bez podrške ili sa veoma ograničenim servisima podrške. To dovodi do većeg rizika od upotrebe droga, života na ulici, sukoba sa zakonom, diskriminacijom itd.
- Postoje ograničene alternative institucionalnom staranju. Postoji veća potražnja za podrškom nakon napuštanja institucionalne zaštite u situaciji ograničenih kapaciteta za pružanje socijalnih usluga.
- U okviru institucionalnog staranja postoji zaštitna sredina koja mlade ne priprema u dovoljnoj mjeri za samostalan život. To uzrokuje veću potražnju za podrškom nakon napuštanja institucionalne zaštite, kao i visok stepen nezaposlenosti i socijalne isključenosti.

Mladi i djeca u sukobu sa zakonom

- Potrebno je unaprijediti system prikupljanja, integracije i analize podataka.
- Ministarstvo pravde i Ministarstvo rada i socijalnog staranja treba da kreiraju jedinstvenu ili povezanu nacionalnu elektronsku bazu podataka koja će uključivati podatke o socijalnoj, ličnoj i kaznenoj evidenciji, mjerama liječenja i resocijalizacije, uključujući one koje pružaju službe za uslovni otpust i kroz druge alternativne sankcije. Ministarstvo pravde/Ministarstvo rada i socijalnog staranja/ Nacionalna agencija za statistiku u svim zemljama Zapadnog Balkana treba da kreiraju statističke i analitičke izvještaje iz ove/ovih baza podataka i objavljuju ih na godišnjem nivou, makar kada je to moguće; istraživanje o djeci i mladima u sukobu sa zakonom treba sprovesti kako bi se osiguralo praćenje i procjena politika i praksi institucija u odnosu na potrebe djece i mladih u sukobu sa zakonom.
- Potrebno je kontinuirano jačanje mehanizama podrške tokom policijskog pritvora, sudske istrage i penalizacije kako bi se spriječio recidivizam i poboljšala pozitivna promjena ponašanja
- Ministarstvo pravde, Ministarstvo rada i socijalnog staranja, Ministarstvo prosvjete i Ministarstvo unutrašnjih poslova treba da razviju sveobuhvatni mehanizam podrške maloljetnicima i njihovim roditeljima/starateljima tokom i nakon pritvora, istrage, liječenja, sankcija, uslovnih i drugih alternativnih mjera (psiho-socijalna podrška, besplatna pravna pomoć, upravljanje problemima u ponašanju, zdravstvena zaštita i liječenje bolesti zavisnosti, ako je relevantno, vještine roditeljstva, itd.).
- Ministarstvo pravde treba da ojača sveobuhvatniji mehanizam podrške za mlađe punoljetnike i članove njihovih porodica tokom i nakon pritvora, istrage, liječenja, sankcija, uslovnog otpusta i drugih alternativnih mjera (psihosocijalna podrška, besplatna pravna pomoć, upravljanje problemima u ponašanju i sl.)
- Vlade i organizacije civilnog društva bi trebalo da obezbijede da se čuje glas ove djece i mladih i da oni učestvuju u procesima donošenja odluka uz puno poštovanje njihovog dostojanstva i integriteta.
- Potrebno je raditi na unaprjeđenju programa rehabilitacije i socijalne integracije.
- Ministarstvo prosvjete i Ministarstvo pravde u saradnji sa drugim relevantnim javnim institucijama treba da obezbijede obavezno obrazovanje i potpuni pristup raznovrsnom srednjem obrazovanju za svu djecu i mlade u sukobu sa zakonom.
- Ministarstvo prosvjete, Centar za stručno obrazovanje i Ministarstvo pravde i/ili druge relevantne javne institucije treba da obezbijede pružanje stručnih obuka u sklopu rehabilitacije i resocijalizacije sve djece i mladih u sukobu sa zakonom dok se OCD, umjetničke, sportske i druge organizacije podstiču da učestvuju u skladu sa najboljim interesom djeteta.
- Ministarstvo pravde i Ministarstvo rada i socijalnog staranja treba da obezbijede sprovođenje adekvatnih programa rehabilitacije za djecu i mlade u sukobu sa zakonom.
- Ministarstvo rada i socijalnog staranja treba da obezbijedi sprovođenje programa za socijalnu integraciju.

» Relevantna ministarstva treba da osiguraju dovoljno obučenih stručnjaka iz različitih institucija o pravima i potrebama djece i mladih koji su u sukobu sa zakonom.

» Relevantna ministarstva treba da razviju politiku o prevenciji maloljetničke delikvencije, makar u skladu s Smjernicama UN-a za prevenciju maloljetničke delikvencije: „Rijadske smjernice".

Djeca i mladi koji koriste droge

» Potrebno je unaprijediti sistem prikupljanja podataka, integracije i analize podataka.

» Ministarstvo zdravlja i Ministarstvo rada i socijalnog staranja treba da kreiraju jedinstvene ili povezane nacionalne elektronske baze podataka koje će uključivati podatke o socijalnoj, ličnoj, zdravstvenoj i krivičnoj evidenciji i liječenju.

» Ministarstvo zdravlja/Ministarstvo rada i socijalnog staranja/Nacionalna agencija za statistiku u svim zemljama Zapadnog Balkana treba da kreiraju statističke i analitičke izvještaje iz ove/ovih baza podataka i da ih objavljuju na godišnjem nivou. Kada je to moguće, istraživanje o djeci i mladima koji koriste drogu treba sprovesti kako bi se osiguralo praćenje i procjena politika i praksi institucija u vezi sa potrebama djece i mladih koji koriste drogu.

» Potrebno je kreirati uslove za uvođenje medicinskog liječenja bolesti zavisnosti povezanog sa psihosocijalnom podrškom u cilju poboljšanja dobrobiti maloljetnika koji koriste drogu i sprječavanju dalje socijalne isključenosti.

» Ministarstvo zdravlja treba da poboljša pravni okvir kako bi se omogućilo potrebno medicinsko liječenje i psihosocijalna podrška maloljetnicima koji koriste drogu u skladu sa interesom djeteta.

» Ministarstvo zdravlja treba da uvede odgovarajuće medicinsko liječenje maloljetnika, uključujući opioidni supstitutivni tretman (OST) kada je to potrebno.

» Ministarstvo zdravlja u partnerstvu sa Ministarstvom rada i socijalnog staranja treba da uvede adekvatno liječenje, prije svega psihosocijalnu podršku maloljetnicima koji koriste drogu i njihovim porodicama, u skladu sa međunarodnim standardima (kao što su Međunarodni standardi za liječenje poremećaja upotrebe droga UNODC-WHO).

» Ministarstvo zdravlja i druge relevantne institucije treba da obezbijede odgovarajuću infrastrukturu i kapacitete za sprovođenje gore pomenutih mjera, uključujući ljudske resurse i godišnji budžet za sprovođenje politika. Institucije treba da budu bolje umrežene; treba ojačati ulogu institucija primarne zdravstvene zaštite, uključujući pedijatriju, centre za socijalni rad, institucije za obrazovanje i OCD.

» Ministarstvo zdravlja i druge relevantne institucije treba da obezbijede kapacitete za rane intervencije. Vlade treba da obezbijede primjenu preventivnih mjera u skladu sa Međunarodnim standardima o sprječavanju upotrebe droga UNODC-a iz 2015.

» Ministarstvo zdravlja treba da obezbijedi unaprjeđenje održivog i kontinuiranog pružanja usluga smanjenja štete. Ministarstvo zdravlja u saradnji sa Ministarstvom rada i socijalnog staranja treba da obezbijedi unaprjeđenje i kontinuirano sprovođenje programa liječenja, rehabilitacije i integracije u skladu sa međunarodnim standardima (kao što su Međunarodni standardi za liječenje poremećaja upotrebe droga UNODC-WHO). Državni organi bi trebalo da budu odgovorni za koordinaciju i implementaciju nacionalnih strateških dokumenata, uključujući i obezbjeđivanje budžeta.

» OCD i drugi zainteresovani akteri treba da podignu svijest o problemima i potrebama djece i mladih koji koriste drogu; OCD i drugi zainteresovani akteri treba da podrže ugroženu populaciju u unaprjeđenju njene vidljivosti. Vlade i OCD treba da osiguraju da se čuje glas ove djece i mladih i da oni učestvuju u procesima donošenja odluka uz puno poštovanje njihovog dostojanstva i integriteta;

Djeca i mladi iz porodica sa nepovoljnim položajem (upotreba droge i/ili sukob sa zakonom)

» Ministarstvo pravde i Ministarstvo rada i socijalnog staranja treba da kreiraju jedinstvene ili povezane nacionalne elektronske baze podataka koje će uključivati podatke o socijalnoj i drugim evidencijama, poštujući najviše standarde privatnosti i etike. Istraživanje o djeci i mladima iz porodica sa nepovoljnim položajem treba sprovesti kako bi se osiguralo praćenje i procjena politika i praksi institucija u odnosu na potrebe ove grupe djece i mladih.

» Ministarstvo rada i socijalnog staranja treba da procijeni probleme i potrebe ove populacije.

» Ministarstvo rada i socijalnog staranja treba da planira i sprovede intervencije i aktivnosti u cilju povećanja socijalne zaštite i podrške ovoj populaciji.

» Ministarstvo prosvjete, uz podršku Ministarstva pravde, Ministarstva rada i socijalnog staranja i Ministarstva zdravlja, treba da razvije preventivni mehanizam kako bi se spriječio rizik od upotrebe droge, kriminalnog ponašanja, beskućništva itd.;

» Ministarstvo rada i socijalnog staranja treba da primijeni pristup podrške ovim porodicama, umjesto pristupa kažnjavanja (kao što je automatsko prisilno razdvajanje porodice).

» Ministarstvo prosvjete treba da obezbijedi podsticaje za nastavak obrazovanja i mentorske programe za osnovno i srednje obrazovanje.

» Ministarstvo rada i socijalnog staranja u saradnji sa Ministarstvom prosvjete treba da obezbijedi socijalnu inkluziju razvijanjem nastavnog plana i programa i primjene programa psihosocijalne podrške, rehabilitacije, socijalne integracije.

» Ministarstvo prosvjete i Ministarstvo rada i socijalnog staranja treba da obezbijede odgovarajuću izgradnju kapaciteta za sadašnje i buduće profesionalce u njihovim oblastima rada;

» Ministarstvo prosvjete i Ministarstvo rada i socijalnog staranja treba da obezbijede razvoj savremenih nastavnih planova za obuku pružalaca usluga u skladu sa najboljim praksama i lokalnim okruženjem;

» Ministarstvo prosvjete i Ministarstvo rada i socijalnog staranja u saradnji sa OCD treba da osiguraju razvoj programa usmjerenih na kvalitet.

Djeca i mladi sa uličnim iskustvom

» Ministarstvo pravde i Ministarstvo rada i socijalnog staranja treba da kreiraju jedinstvene ili povezane nacionalne elektronske baze podataka koje će uključivati prikupljanje podatka o svim kategorijama djece i mladih sa uličnim iskustvom.

» Istraživanje o djeci i mladima sa uličnim iskustvom treba sprovesti kako bi se osiguralo praćenje i procjena politika i praksi institucija u odnosu na potrebe ove djece i mladih. U procesu prikupljanja i analize podataka, treba pratiti nalaze i preporuke UNHCR-a o zaštiti i unaprjeđenju prava djece koja rade i/ili žive na ulici.

» Relevantna ministarstva u saradnji sa organizacijama civilnog društva treba da sprovedu mapiranje socijalnih i drugih usluga i procjenu trenutnih državnih kapaciteta za podršku djeci i mladima sa uličnim iskustvom.

» Ministarstvo rada i socijalnog staranja treba da razvije i primijeni strategije koje se bave pitanjem djece i mladih sa uličnim iskustvom i garantuju budžet za njihovo sprovođenje.

» Pravni okvir treba poboljšati kako bi se obezbijedila dekriminalizacija ulične situacije i predvidjela koordinacija i podjela odgovornosti među javnim institucijama koje rade sa djecom i mladima sa uličnim iskustvom.

» Potrebno je uspostaviti sveobuhvatan program podrške, uključujući sljedeće usluge podrške:

» Edukativni programi – obuke opismenjavanja i osnaživanja koje pruža Ministarstvo prosvjete u koordinaciji sa socijalnim službama;

- Socijalni podsticaji i socijalno stanovanje koje pružaju socijalne službe na lokalnom nivou u saradnji sa lokalnim akterima;
- Usluge drop-in centra koje pruža civilni sektor;
- Programi zapošljavanja i stručnog osposobljavanja koje pruža Ministarstvo rada i socijalnog staranja, Regionalne službe za zapošljavanje i lokalne javne institucije. Ministarstvo rada i socijalnog staranja treba da obezbijedi prikupljanje podataka o svim uslugama.
- Javne i OCD usluge treba povezati.
- Ministarstvo rada i socijalnog staranja treba da razvije i sprovede socijalne politike usmjerene na smanjenje beskućništva. Treba otvoriti skloništa za beskućnike koja nude besplatne obroke u zemljama u kojima ne postoje. Podatke o beskućništvu treba prikupljati i objavljivati godišnje.

Romska djeca i mladi

- Ministarstvo rada i socijalnog staranja u saradnji sa drugim nadležnim ministarstvima treba da obezbijedi prikupljanje podataka o zdravstvenoj zaštiti, obrazovanju, zapošljavanju i socijalnoj zaštiti romske djece i mladih.
- Ministarstvo rada i socijalnog staranja treba da sprovodi istraživanja o procjeni potreba ove kategorije, u saradnji sa OCD.
- Ministarstvo rada i socijalnog staranja, Ministarstvo zdravlja i Ministarstvo prosvjete treba da sprovodu kampanje za podizanje svijesti i izgradnju kapaciteta za socijalne radnike, zdravstvene i obrazovne stručnjake. Treba uspostaviti jasnu koordinaciju i podjelu odgovornosti javnih institucija.
- Lokalni i nacionalni budžeti treba da planiraju troškove informisanja i rada u zajednici radi sprječavanja ranih brakova.
- Ministarstvo rada i socijalnog staranja treba da sprovodi kontinuirano praćenje i procjenu primjene programa u cilju pružanja potrebnih usluga.
- Ministarstvo zdravlja, Ministarstvo prosvjete i Ministarstvo rada i socijalnog staranja treba da sprovode kampanje za podizanje svijesti i izgradnju kapaciteta stručnjaka iz oblasti zdravstva i obrazovanja.
- Programe treba sprovoditi u saradnji Ministarstva prosvjete, Ministarstva rada i socijalnog staranja, Ministarstva pravde, Tužilaštva, Uprave policije i OCD.

Mladi koji napuštaju sistem formalnog zbrinjavanja

- Ministarstvo rada i socijalnog staranja iz svih zemalja Zapadnog Balkana treba da obezbijede prikupljanje podataka i istraživanja o procjeni potreba, u saradnji sa OCD.
- Treba unaprijediti saradnju nacionalnih i lokalnih vlasti.
- Ministarstvo rada i socijalnog staranja u saradnji sa srodnim nacionalnim agencijama treba da razvije program podrške mladima koji su bili djeca bez roditeljskog staranja i transponuju ih na lokalnom nivou.
- Vlada treba da obezbijedi da mladi koji su bili djeca bez roditeljskog staranja imaju pristup adekvatnom i besplatnom obrazovanju (uključujući i na univerzitetskom nivou), podršku u obrazovanju, zdravstvenu, stomatološku i zaštitu mentalnog zdravlja, zapošljavanje, studentske domove, programe stanovanja, druge vrste psiho-socijalne podrške uključujući pristup psihoterapiji kad je potrebno i socijalne subvencije kad je potrebno.
- Ministarstvo rada i socijalnog staranja treba da obezbijedi izgradnju kapaciteta profesionalaca koji rade sa djecom i mladima u centrima za socijalni rad.
- Ministarstvo rada i socijalnog staranja treba da odvoji budžetska sredstva za podršku sprovođenju programa koji imaju za cilj socijalnu inkluziju mladih ljudi koji su napustili sistem formalnog zbrinjavanja.

» Ministarstvo rada i socijalnog staranja treba da kontinuirano prati i sprovodi procjenu procesa jačanja kapaciteta ljudskih resursa. 138 Ograničene alternative institucionalnom zbrinjavanju Veća potražnja podrške nakon napuštanja institucionalne brige u situaciji ograničenih kapaciteta za socijalne usluge Unaprjeđenje programa za osnaživanje porodice i deinstitucionalizaciju Programe i mehanizme podrške porodici, uključujući finansijsku podršku, treba kontinuirano unaprjeđivati i razvijati u cilju sprječavanja razdvajanja djece od svojih porodica

» Ministarstvo rada i socijalnog staranja treba da podrži jačanje kapaciteta profesionalaca koji rade sa djecom i mladima u sistemu formalnog zbrinjavanja.

» Ministarstvo rada i socijalnog staranja treba da nastavi da ulaže napore u unaprjeđenju i sprovođenju politika u vezi sa deinstitucionalizacijom (kao što je hraniteljstvo) i transformaciju objekata za stambeno zbrinjavanje (ustanove) (npr. domovi za male grupe).

» Treba unaprijediti nadzor i procjenu sistema formalnog zbrinjavanja i njegov uticaj na razvoj djeteta.

» Djeca/mladi treba da budu više uključeni u proces donošenja odluka u pitanjima koja ih se tiču, u skladu sa njihovim uzrastom i zrelošću.

» Treba razviti, akreditovati i primijeniti programe koji imaju za cilj sticanje vještina i znanja neophodnih za samostalni život.

» Ministarstvo rada i socijalnog staranja treba da obezbijedi uključivanje privatnog sektora, OCD, vršnjačkih edukatora, sportskih klubova, obrazovnog sistema i drugih relevantnih institucija u pružanju podrške u tranziciji ka zrelom dobu djece koja žive u ustanovama stambenog zbrinjavanja.

» Ministarstvo rada i socijalnog staranja treba da obezbijedi proširenje planova tranzicije na period nakon napuštanja ustanove stambenog zbrinjavanja, uz učešće djeteta u izradi tih planova.

» Ministarstvo rada i socijalnog staranja treba da poveća broj profesionalaca koji rade u sistemu formalnog zbrinjavanja o djeci bez roditeljske podrške i u pružanju direktne pomoći ili socijalne podrške mladima nakon napuštanja institucionalne brige.